

בשם כל קדושי הנהר הזוהר

מגאון הירדן ועד ים המלח רוחשים סיפורים על קדושה ופלאים. מבני ישראל שחצו את הנהר השוצף, דרך הנביא אליהו ותלמידו אלישע שחוללו עליו נסים, ועד הטבלתו של ישו בידי יוחנן. בחג המולד הקרוב יעלו אלפי צליינים נוצרים לאתר הטבילה הקדום בגדות הירדן. מסע אל מים חיים

תהלוכת המזרים המרניציסקנים בדרום הירדן. צילום: דורון ניסים

כתיבה: נירית שלו־כליפא, צילומים: דורון ניסים

טבילה לשם תשובה ומחילה על חטאים. רבים מבני יהודה וירושלים באו לחלות את פניו על גדות הירדן, והוא הטבילם בעודם מתוודים על חטאיהם.

במאה ה-20 נהר הירדן הלך וגווע, ומתפארת עברו נותרו רק זיכרונות: מסיפורי המקרא והברית החדשה ועד לתיאורי נוסעים, שלא חששו לפקוד את האזור השומם שבין הכינרת לים המלח. הללו ציירו בכתביהם נהר סואן, שבגאוונו צמחייה עבותה וחיות פרא.

הנהר השוצף והוסיפו לתהילתו. אלישע היה הראשון ש"סימן" את מי הירדן כבעלי סגולה ייחודית, כשחולל בו טקס היטהרות לנעמן שר צבא מלך ארם - גיבור החיל שנרפא ממחלת הצרעת במחי שבע טבילות שטבל בנהר (מלכים ב', ה, י"ד).

בנצרות זכה הירדן למעמד מקודש בזכות הטבלתו של ישו במימיו. הברית החדשה מספרת על יוחנן המטביל, נזיר יהודי לבוש שיער גמלים, חגורת עור למותניו, שיצא אל המדבר והכריז על

ויהי בימים ההם, ויבוא ישוע מנצרת מן הגליל ויטבל על ידי יוחנן בירדן. ויהי אך עלה מן המים וירא את השמיים נבקעים והרוח כיונה יורדת עליו. ויהי קול מן השמיים: אתה בני יידי, אשר רצתה נפשי בן" (הברית החדשה, מרקוס א, 9-11).

מאז חצו אותו שבטי ישראל בדרך ארצה, היה הירדן לקו גבול סמלי בדרך לחיים החדשים בארץ המובטחת. הנביא אליהו ותלמידו אלישע חוללו נסים על

"במקום שנטבל האדון יש עמוד אחד של שיש, ובעמוד נקבע צלב ברזל. שם כנסיית יוחנן המטביל". הכנסייה, המשיך תיאודוסיוס ותיאר, נישאת על פני קשתות גדולות הניצבות מעל מפלס המים להגן על המבנה בשעה שמי הנהר עולים על גדותיהם.

לזרוק צלב אל המים

בתקופה הצלבנית היה מקום הטבילה, כשני מילין מצפון לים המלח, אתר צליינות הומה אדם. עולי הרגל יכלו לחזות בעיניהם בסלע "שעליו עמד האדון כאשר הוטבל". הצליינים שמעו כי באתר זה ממש חצו בני ישראל את הירדן, וכאן גם חוללו אליהו הנביא ואלישע את נסיהם. אלא שבמאות הבאות הפך המסע לירדן לסכנת נפשות: שבטי בדואים פראיים ושוודי דרכים ארבו לנוסעים המעטים שהעזו לצאת אל המדבר. בתקופה העות'מאנית התאפשרה העלייה לרגל רק בחסות השלטונות, בחג ההתגלות האורתודוקסי (האפיפנוס) ולנוחות עולי הרגל שפקדו את הארץ במהלך חג הפסחא. בתקופת המנדט הבריטי, שהביאה רוגע יחסי לאזור, אתר הטבילה נעור לחיים ועדות אחדות הקימו על גדות הירדן כנסיות ומזרים. כבר שנים רבות שתואי הירדן משמש קו הגבול בין מדינת ישראל לממלכת ירדן, קו גבול שידע ימים סוערים ורווי אש שסיכנו את הנזירים ואת עולי הרגל. בשנת 1969, בעקבות סדרת תקריות ב'ארץ המרדפים' בבקעת הירדן, ניטשו המזרים. עולי הרגל פקדו את המקום רק

אתר הטבילה. צילום: זורון ניסים

קשיש ומזוקן ששערו הלבן גולש על כתפיו ולראשו כתר בצורת צבתות סרטן נחלים. הירדן הסב יושב לפני כד גדול, וממנו בוקעים מי הנהר שבהם מטביל יוחנן את ישו. ידו האחת של הירדן מברכת – והשנייה אוצרת בענף סוף ירוק.

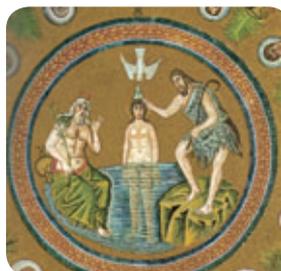
מצוידים בעולם דימויים עשיר של הטבילה, עומדים הצליינים מול המציאות של ימינו. שאלת המקום שבו נטבל ישו הטרידה במשך דורות את מנוחת המאמינים שעשו את דרכם בנתיבי הקדושה בארץ. בברית החדשה מסופר אמנם על הטבילות שערך יוחנן בירדן שבארץ יהודה, אך אורך הנהר רב והנקודה הספציפית שבה טבל ישו היא עניין לפרשנות ואולי יותר מכך – למסורות.

במאה הרביעית היתה זו הקיסרית הלנה, אמו של קונסטנטינוס קיסר ביזנטיון, שזיהתה את המקומות הקדושים והורתה להקים כנסייה באתר הטבילה שבגדות הירדן, דרומית-מזרחית ליריחו, סמוך לאתר הטבילה של היום. הודות לה, הנוסעים בתקופה הביזנטית היו יכולים לציין במדויק את מקום הטבילה. כך למשל תיאר תיאודוסיוס, כוהן הדת בן המאה השישית, את מקום הטבילה:

מקום הטבילה

איפה הוטבל ישו? ספרי השליחים מציעים כמה פתרונות: לפי הכתובים אזור הטבילה ממוקם בארץ יהודה, במדבר יהודה או מעבר לירדן, במקום שנקרא "בית אניה" (בגרסה אחרת: "בית עברה"). הטקסט הנוצרי גורס כי כאשר נטבל ישו, השמיים נבקעו ורוח הקודש לבשה צורת יונה וירדה לבשר לו על בחירתו: "אתה בני ידידי, אשר רצתה נפשי בך". מאז ועד היום הפך הירדן לאתר מקודש לנצרות והטבילה – לאחד הסקרמנטים (מקדשים), מעיקרי האמונה הנוצרית. הטבילה בנצרות כמיה כלידה מחדש: הטובל שוקע במים כמי שנקבר בהם, הוא משיל מעליו את חטאיו ועולה מהמים כאדם חדש. כנוצרי.

ברבות השנים לבש טקס הטבילה צורות שונות בכנסיות ובעדות השונות. בכנסייה הקתולית הוא מצטמצם ליציקת מים על ראש הנטבל, בעוד שבקרב קבוצות נוצריות אחדות מקפידים עדיין לטבול את המאמינים רק בהגיעם לבגרות. גם האמנות הנוצרית מייחדת מקום נכבד לתיאור טבילתו של ישו: בפסיפסים מרהיבים שנוצרו בעיר רוונה שבאיטליה במאה השישית, מתואר נהר הירדן כאדם

פרט מכיפת הבפטיסטריום הארמני

הפטריארך היווני דיאודורוס שתיאם עם צה"ל מועד לטבילת הצליינים בירדן ביום שלישי הגדול במהלך השבוע הקדוש של חג הפסחא. מועד החג משתנה מדי שנה וכך גם מועד הטבילה. הלכות הטקס עצמן זהות לאלה הנהוגות באפיפנוס.

מדבר יהודה: האתר המתחדש

אתר הטבילה במדבר יהודה הומה אדם בימי חג ההתגלות בחודש ינואר ובימי העלייה לרגל בחג הפסחא. בשנים האחרונות מתקיימים ביקורי צליינים ותיירים אחרים באתר בכל ימות השנה. הביקורים מותנים בתיאום מוקדם עם רשות הטבע והגנים המטפחת את האתר (ראה בעמ' 20), ובעת האחרונה נעשות עבודות שנועדו להכשירו לביקורי הקהל ההולך וגדל. על גדות הירדן מצויים מנזרים אחדים וקפלות תפילה שנותרו נטושות. אפשר למצוא כאן ייצוג לחלק מהעדות והמסדרים: פרנציסקנים, קופטים, אתיופים, סורים, רומנים וכמובן גם יוונים אורתודוקסים שבבעלותם המנזר הגדול ביותר הסמוך לירדן. המנזר, שנבנה בתקופה הביזנטית, קרוי על שם יוחנן המטביל ומוכר גם בשם המסמל את האזור כולו - "קציאר אל-יהוד" ("מבצר בני ישראל" בערבית). שם אחר לאזור הוא קסיאר אל-יהוד, וקסיאר פירושו הבקעה, שבירה, תזכורת לנקודה שבה חצו בני ישראל את הירדן.

הארמנים נוהגים לחוג את חג המולד ואת חג ההתגלות באותו יום, ב־19 בינואר. כיום הטקס המיוחד לציון חג ההתגלות נערך בכנסיית המולד ב־18 בינואר לפנות בוקר, ערב חג המולד. המסע לאתר הטבילה, לעומת זאת, נדחה ליום ראשון האחרון של חודש ינואר. לארמנים, בעלי נכסים באתרים קדושים רבים בארץ, אין אתר טבילה משלהם אך הם מקווים לזכות באחד שכזה בקרוב בעזרתה של ממשלת ירדן שהחליטה להקים בגדה המזרחית של הנהר אתר טבילה חדש. בחפירות ארכיאולוגיות שערכו הירדנים

הטבילה: להוולד מחדש בנוצרי. צילום: דורון ניסים

לגדת הירדן סמוך ליריחו ועורכים את טקסייהם באתר הטבילה הקדום. הצלב נטבל במים ומקדש אותם והצליינים טובלים במים שנתקדשו. המקיימים את הטבילה זוכים בכנסייה האורתודוקסית לתעודה מיוחדת החתומה בידי הפטריארך הירושלמי, ומעידה על טבילתם. טקסים דומים נערכים ביפו ולאחרונה גם בצפון הכינרת: בחוף הכנסייה היוונית שבכפר נחום חודשה מסורת של טקס חג ההתגלות. בניצוחו של בישוף העיר נצרת, מפליגה סירה מהמעגן שליד הכנסייה והבישוף מטיל צלב אל המים. המשתתפים קופצים - וטובלים במים שנתקדשו. הצליינים העולים לרגל לירושלים בפסחא, עוצרים אף הם לטבילה בירדן. לאחר מלחמת ששת הימים פסק המנהג וחודש בשנות ה־80 של המאה ה־20, ביוזמת

פעם בשנה, בחג ההתגלות. חג ההתגלות עצמו נולד עוד בראשית הנצרות, אז צוינו ארבע "התגלויות": לידת ישו, ביקור מלכי המזרח שהכירו בגדולתו, טבילתו של ישו ולבסוף - הנס הראשון שחולל בכפר כנא. כבר במאה הרביעית הועתק חג המולד ליום ה־25 בחודש דצמבר וחג ההתגלות זכה למגוון מסורות בקרב הזרמים הנוצריים השונים. ככלל, מציינים כולם את החג ב־6 בינואר אך המועד עצמו משתנה על פי הלוח שבו נוהגת הכנסייה - גריגוריאני או יוליאני. במזרח דבקים בלוח היוליאני המוקדם בעוד שבמערב נוהגים על פי התיקון הגרגוריאני המאוחר, וחוגגים ב־19 בינואר. ב־18 בינואר, ערב חג ההתגלות האורתודוקסי (הנחוג לפי הלוח היוליאני), יוצאים היוונים-אורתודוקסים בשיירה

הצליינים שמעו כי באתר זה ממש חצו בני ישראל את הירדן, וכאן גם חוללו אליהו הנביא ואלישע את נסיהם. אלא שבמאות הבאות הפך המסע לירדן לסכנת נפשות: שבטי בדואים פראיים ושוודדי דרכים ארבו לנוסעים המעטים שהעזו לצאת אל המדבר

המנזר של האריה "ירדן"

דיר חגילה הוא שמו של מנזר גרסימוס הסמוך ליריחו, ממוקד העלייה לרגל של הצליינים. אף שאינו נמצא על גדת הירדן, הפך האתר למרכז שהמבקרים פוקדים אותו בדרכם צפונה לאתרים הקדושים שבחופי הכינרת. המסורת הנוצרית זיהתה את המקום כאתר שבו חנתה המשפחה הקדושה בטרם חצתה את הירדן, בדרכה למצרים. המנזר עצמו נוסד במאה החמישית על ידי הנזיר גרסימוס, יליד ליקיה שבאסיה הקטנה. גרסימוס הגיע לערבות יריחו וייסד לאורה, שמרכזו היה סמוך למנזר של היום ונזיריה התבודדו בכוכים בערוצים שמסביב. במנזר מופיעים תיאורים אמנותיים רבים של אריות, על שום האריה שהיה לידידו הטוב של הנזיר גרסימוס ומשמש האטריבוט (סימן ההיכר) שלו בתיאורים. באחד הימים, כך מסופר, פגש גרסימוס אריה פצוע שקוץ ארוך ננעץ בכף רגלו. גרסימוס לא נבהל מהחיה האימתנית אלא נחלץ לסייע לה. הוא שלף את הקוץ ומאז היה האריה למלווהו הנאמן. האריה שבא מגאון הירדן זכה לשם "ירדן", והמסורת מספרת כי כאשר הלך גרסימוס לעולמו, התאבל האריה על קברו ומיאן לעוזבו, עד שנפח גם הוא את נשמתו מרוב צער.

דיר חגילה. צילום: דורון ניסים

לבית שאן - יש סממנים ארכיאולוגיים לבית עברה, הנזכרת בברית החדשה. ובכל מקרה, מוסיף הכותב, אין זה משנה אם זהו המקום המדויק, העיקר הסמליות וחיזוק האמונה.

לאחר שהצטיידו במגבות, בגלימות צחורות וגם בבקבוקים למילוי מים קדושים יורדים הצליינים אל גדת הירדן, שם הם מקיימים את טקסי הטבילה, איש לפי דרכו ואמונתו. יש הטובלים טבילה סמלית ומסתפקים בתפילה ובמזמורים, אחרים עורכים טקסים מלאי התלהבות דתית עד כדי אקסטזה. האתרים הישנים והחדשים לאורך הירדן מביאים תקווה חדשה לנהר שידע בעבר ימי גאות ושרוי בשפל זה שנים רבות. בזכותם אולי יצליח הירדן לחולל נס אחד נוסף - נס תחייתו שלו.

* תודה לארכיבישוף נורהאן מהפטריארכיה הארמנית ולארכיבישוף אריסתרכוס מהפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית, שסייעו במידע ובעצה. ●

הכותבת היא אוצרת תערוכות היסטוריות, חוקרת תולדות ארץ ישראל. בין ספריה: "מטמוני הארץ" (הוצאת מפה), "גן נעול - סיורים במנזרי הארץ" (הוצאת כינרת), נחלאות בלב עיר" (הוצאת יד בן צבי).

במקום נחשפו שרידי מנזרים מהתקופה הביזנטית. בעקבות הגילויים, פנו לראשי הכנסיות וביקשו מהם לתכנן מבני כנסיות מסורתיות לכל כנסייה על פי מורשתה.

בקבוקי מים קדושים

הקשיים רבי השנים שעמדו בפני הצליינים שביקשו לפקוד את אתר הטבילה המסורתי הביאו בשנת 1981 להקמתו של אתר טבילה חדש - "ירדנית" שבאזור צמח, הממוקם במוצא הירדן מהכנרת, בסמיכות לאתרים הקדושים שבכינרת ובסביבותיה. שם הצליינים יכולים ליהנות משירותים בנוסח המאה ה־21, ולהתייחד עם הנופים הראשונים של גדת נהר פסטורלית.

רבים מהמבקרים בירדנית הם בני הכנסייה האוונגליסטית. מחוץ לאתר ובתוכו קבועים בקירות עשרות לוחות קרמיקה ארמנית מעוטרים שעליהם נחקקה בעשרות שפות, עתיקות ומודרניות, הציטטה מהברית החדשה המספרת על טבילתו של ישו בירדן. הלוחות הם מתנתן של קהילות נוצריות מכל רחבי העולם. בכניסה לשטח הטבילה מקדם את פני הצליינים שלט המסביר באריכות את ההיגיון שבקביעת אתר הטבילה במקום זה. לגרסת הכותב, כומר אוונגליסטי, באתר הנמצא בסמוך - בין הכינרת

טקס הטבילה בכנסייה האתיופית. צילום: דורון ניסים

